

Katarzyna Fujak

Babiogórski Park Narodowy, Zawoja

POLANY BABIEJ GÓRY

Na południowych krańcach Polski rozciągają się pasma górskie, wśród których do najwyższych, zaraz po Tatrach, należą Beskidy z ich polską kulminacją – Babią Górą wypiętrzoną na 1725 m n.p.m. Masyw ten z uwagi na swe charakterystyczne, osamotnione położenie bardzo wyraźnie wyodrębnia się w górskim krajobrazie. Od lat swym nieodpartym urokiem, pewną wyniosłością i bogactwem natury przyciąga rzesze odwiedzających. Liczne badania naukowe potwierdzają szeroki wachlarz bioróżnorodności Babiej Góry, turyści znajdują wytchnienie i ciszę wśród zieleni, a mieszkający tuż pod nią górale – różnorakie dobra, bowiem góra ta od wieków była miejscem pozyskiwania drewna, owoców leśnych czy też łowów i wypasu.

Teren Babiej Góry, dawniej w wieloraki sposób eksploatowany, stanowi od 1954 roku jeden z 23 polskich parków narodowych. Na mocy obowiązującej ustawy o ochronie przyrody jest obszarem chroniącym na powierzchni niepełna 3392 ha ekosystemy leśne oraz nieleśne, a także przyrodę nieożywioną, która stanowi biotop tych układów¹.

Babiogórski Park Narodowy w przeważającej części porastają lasy. Ich układ przestrzenny odzwierciedla warunki edaficzne i klimatyczne masywu. Niższe położenia (regiel dolny) zajmują lasy mieszane, głównie buczyny z udziałem jodły, niewielkie fragmenty jaworzyn, a w dolinach potoków, na miejscach wilgotnych także olszyny. Wyższe tereny w reglu górnym z kolei porośnięte są przez bory świerkowe. Ponad górną granicą lasu na znacznych obszarach rozciągają się zarośla kosodrzewiny. Natomiast sam szczyt masywu pozbawiony jest roślinnych formacji leśnych czy krzewiastych. Hale, w rozumieniu obszarów w wysokich partiach górskich, na Babiej Górze porasta roślinność zielna o charakterystycznym poduchowatym pokroju, złożona z muraw trawiastych poprzątkanych turzycami i bylinami². Jako tereny nieleśne reprezentują one roślinność o charakterze naturalnym – to znaczy taką, która utrzymała swoją pierwotną strukturę i skład florystyczny,

¹ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody, DzU, 2004, nr 92, poz. 880.

² Słownik botaniczny, red. A.J. Szwejkowski, Warszawa 1993.

pomimo iż uległa pewnym wpływom gospodarki³. W szczytowych partiach masywu Babiej Góry występują układy roślinności noszące piętno wpływu gospodarki pasterskiej. Należą do nich psiary, borówczyska i murawy⁴.

We wspomnianych piętrach regli rozległe kompleksy leśne przerywają niekiedy układy roślinności nieleśnej. Stanowią je łąki górskie, pastwiska i polany śródleśne. Te ostatnie nazywane są przez górali również halami. W odróżnieniu jednak od hal wysokogórskich reprezentujących roślinność naturalną, łąki i pastwiska należą do zbiorowisk na wprost naturalnych, czyli takich, które wykształcają się na siedliskach wtórnych, silnie zmienionych przez gospodarowanie człowieka, ale zbudowanych nadal z gatunków rodzimych, „naturalnych”, a nie wprowadzonych przez człowieka⁵.

Tereny nieleśne w masywie Babiej Góry stanowią więc zarówno hale wysokogórskie, których powierzchnię obecnie ocenia się na 40,71 ha (co stanowi 1,2% powierzchni Parku), jak i ekosystemy nieleśne niższych położeń (polany śródleśne i łąki), które zajmują 23 ha (0,68% powierzchni Parku). Obecny stan obszarów nieleśnych jest wypadkową ich powstania, historii i pasterskiego funkcjonowania oraz działań Babiogórskiego Parku Narodowego.

Trudne warunki geomorfologiczne spowodowały, że osadnictwo na tereny babiogórskie wkroczyło późno, bo dopiero w XV wieku. Od tego czasu pierwotna puszcza karpacka, niepodzielnie panująca w rejonie Babiej Góry, ulegać zaczęła stopniowym zmianom⁶. Geneza powstania terenów wypasowych na północnych stokach masywu sięga XVII wieku. Z 1646 roku pochodzi pierwsza wzmianka o Zawoi – wsi typowo rolniczej, rozlokowanej wzdłuż rzeki Skawicy u północnych podnóży Babiej Góry, jako wsi wolnej od pańszczyzny według lustracji starostwa lanckorońskiego⁷. Akcja kolonizacyjna północnych podnóży Babiej Góry prowadzona była zarówno przez starostwo lanckorońskie, jak i rodzinę Jordanów z Zakliczyna, jednak najistotniejszym dla gospodarki tego terenu nurtem osadniczym zdają się być wolni wołoscy pasterze. Najprawdopodobniej

³ J. K o r n a ś, *Wpływ człowieka i jego gospodarki na szatę roślinną Polski – flora synantropijna* [w:] *Szata roślinna Polski*, T. 1, red. W. Szafer, Warszawa 1959, s. 89–128.

⁴ F. C e l i ń s k i, T. W o j t e r s k i, *Szata roślinna Babiej Góry* [w:] *Park Narodowy na Babiej Górze. Człowiek i przyroda*, red. K. Zabierowski, Warszawa-Kraków 1983, s. 121–178; nazewnictwo roślin podano za: W. S z a f e r, S. K u l c z y ń s k i, B. P a w ł o w s k i, *Rośliny polskie*, Warszawa 1976.

⁵ J. K o r n a ś, *Wpływ człowieka i jego gospodarki...*, s. 89–128.

⁶ J. B. P a r u s e l, *Przyroda Zawoi – jej bogactwo i problemy ochrony* [w:] *Monografia Zawoi*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków-Zawoja 1996, s. 15–34.

⁷ P. K r z y w d a, *Charakterystyka historyczno-geograficzna obszaru zamieszkiwanego przez Górali Babiogórskich* [w:] *Kultura ludowa Górali Babiogórskich*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków 2010, s. 7–22.

pod samą Babią Górę dotarła dopiero trzecia fala wołoska (XVII wiek), która – prowadząc dotąd koczowniczy tryb życia związany z hodowlą owiec i bydła – zetknęła się z osiadłą ludnością Skawicy oraz Zawoi i mocą obowiązujących przepisów zmuszona została do założenia stałych osad⁸. Przypuszcza się, że już u schyłku XVI wieku pierwsze grupki osadników dotarli do Zawoi, nazywanej największą wsią wołoską regionu babiogórskiego, założyły polany pastersko-rolne⁹. Polany i hale wypasowe na tych stokach niegdyś w wyraźny sposób zaznaczały się w babiogórskim krajobrazie. Odnaleźć można wzmiankę, według której funkcjonowało 120 babiogórskich polan wypasowych, z których część, zwłaszcza w niższych partiach, została przekształcona w tereny uprawne (np. niżej położone polany Sulowa, czy funkcjonujące w przysiółkach Zawoi: Policznem czy Ryzowana), a także leśne (wyżej położone Markowe Rówienki, Markowe Szczawiny, Żarnówka czy Dejakowa – dawniej Kaczmarczykowa)¹⁰. Jak podaje Zarzycki¹¹ szacuje się, że granica osadnictwa ustaliła się na początku XIX wieku, a o jej przebiegu zadecydowało nie tyle ukształtowanie terenu, ile własność gruntów. Osady powstawały nie tylko w miejscach dogodnych, niżej położonych, ale także w zwartych kompleksach leśnych (np. Norczak, Stonów, czy Sulowa Cyrhel). Uprawy owsa, jęczmienia, żyta, ziemniaków czy lnu sięgały aż po tereny wyniesione 880 m n.p.m. Jako tereny wypasowe wykorzystywano tam lasy oraz hale wysokogórskie. Na polanach śródleśnych stosowano koszenie zamiennie z wypasem, który zapewniał użyźnienie niezbyt bogatych górskich gleb. Ten typ gospodarowania łąkarsko-pasterskiego przetrwał do połowy XIX wieku. Z czasem na mniejszych powierzchniowo polanach stosowano jedynie koszenie lub zmieniono je w grunty uprawne (Sulowa Cyrhel, Stonów) bądź zalesiono. Większe polany, jako przydatniejsze nadal wypasano (np. Hala Czarnego, czy Śmietanowa na stokach sąsiedniej Policy). Część z niewykorzystywanych pasterskich polan samoistnie zarosła. Przyczyn zmian gospodarowania, a tym samym kurczenia się powierzchni nieleśnych upatrywać należy w zniesieniu w 1848 roku pańszczyzny oraz zmianie zapisów serwitutowych w 1853 roku. Wcześniej chłopci oprócz poboru drewna, mogli również prowadzić wypas bydła i owiec w lasach. Zezwolenie to zniesiono i przyznano góralom na

⁸ U. Janicka-Krzywda, *Dziedzictwo kulturowe Babiogórców* [w:] *Świąty Babiej Góry*, red. D. Ptaszycka-Jackowska, Zawoja 2005, s. 209–227.

⁹ P. Kłapyta, *Wołoskie osadnictwo w Karpatach w aspekcie historyczno-geograficznym* [w:] *Kultura pasterska łuku Karpat i jej oddziaływanie na kulturę Babiogórców*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków-Zawoja 2014, s. 9–26.

¹⁰ R. Kostuch, *Gospodarka rolna i pasterska rejonu babiogórskiego* [w:] *Babiogórski Park Narodowy*, red. W. Szafer, Kraków 1963, s. 243–256.

¹¹ J. Zarzycki, *Ekologiczne podstawy kształtowania ekosystemów łąkowych Babiogórskiego Parku Narodowego*, Kraków 1996, s. 16–20, rkps.

własność założone przez nich polany śródleśne. W 1925 roku na Babiej Górze po obu jej stronach wypasano jedynie na 6 halach. Do dalszego wycofywania się z tej formy gospodarowania w latach międzywojennych przyczynił się zapewne i rozwój przemysłu, a także wykorzystywanie przez przemysł konkurencyjnej, lepszej jakościowo wełny zagranicznego pochodzenia. Po zakończeniu II wojny światowej na niektórych halach znów pojawiły się owce. W latach 50. ubiegłego stulecia na Hali Czarnej wypasano jeszcze 250 sztuk. Z tej samej hali jeszcze w latach 70. pozyskiwano siano.

Na południowych stokach masywu Babiej Góry także w minionych wiekach widoczne były liczne polany wypasowe. Na 1616 roku datowane jest postanowienie budynku szałaśnego w górnej części wsi, który służyć miał bacy wypasającemu stada na hali pod samym szczytem Babiej Góry, a także na polanach w niższych położeniach. Większość z terenów wypasowych na południowych stokach masywu powstała w XVII i XVIII wieku w wyniku wyrębu lasów (np. polana Stańcowa – dziś zalesiona, polana Śmietanowa – zalesiona, polana Kralowa – częściowo zalesiona, część nieleśna zwana jest obecnie polaną Gubernasówka, czy druga polana Śmietanowa – do dziś wypasana. Obie nazwy polan pochodzą od nazwiska sołtysa Michała Śmietany, który był właścicielem kilku polan po obu stronach Babiej Góry). Rozkwit orawskiego pasterstwa przypada na początek XVII wieku, kiedy na Górnej Orawie wypasano aż 24 tysiące owiec. W 1615 roku na hali pod szczytem Babiej Góry wypasano wyprowadzone z Lipnicy Wielkiej stado liczące 400 owiec¹². Zarówno hala pod szczytem, jak i wspomniane polany stanowiły dobra komposesoriatu orawskiego, a użytkowane były przez poszczególne orawskie wsie na mocy zezwoleń, które dopuszczały koszenie, wypasanie oraz zmienne koszarzenie, natomiast zabraniały karczowania, orania, a także pozyskiwania liści i kory. Od XVIII wieku obowiązywał także zakaz wypasu kóz na stokach Babiej Góry. Ludność wsi orawskich wypasała więc przede wszystkim owce, a także woły, jałówki oraz konie¹³. Warto wspomnieć, że jako tereny wypasowe wykorzystywane były także lasy. Do połowy XX wieku działali tzw. pasterze *grónowi*, pozostawiający wypasane bydło w porze obiadowej w koszarach usytuowanych w lesie¹⁴.

Wiadomo, że od XVII do końca XIX wieku w masywie Babiej Góry zarówno na północnych, jak i południowych stokach znaczne obszary

¹² M. K o w a l c z y k, *Pasterstwo na Górnej Orawie* [w:] *Pasterstwo w Karpatach. Tradycja a współczesność. Szkice*, red. M. Kiereś, Warszawa 2013, s. 103–112.

¹³ W. J o s t o w a, *Pasterstwo na południowych stokach Babiej Góry* [w:] *Gdy do tej Babiej Góry przyjdiesz...*, red. J. Stroka, Bielsko-Biała, Sucha Beskidzka 1984, s. 125–132.

¹⁴ F. F i t a k, *Pasterstwo na południowych stokach Babiej Góry*, „Rocznik Babiogórski”, R. 4: 2002, s. 45–56.

nieleśne pozyskiwano drogą karczunku i użytkowano pastersko¹⁵. Początkowo wypasano owce, a w XVIII wieku głównie woły, co wiązało się ze zwiększoną produkcją mięsa i skór oraz wykorzystywaniem tych zwierząt jako siły pociągowej. Wiek XX przyniósł regres gospodarki pasterskiej, a jego przyczyn upatruje się w tworzeniu alternatywnych dla rolnictwa miejsc pracy, wprowadzeniu ustawy zabraniającej wypasu w lasach, a także w utworzeniu Babiogórskiego Parku Narodowego.

Wskutek zaniechania wypasu zmniejszyła się liczba polan, hal i łąk śródleśnych. Z badań E. Ralskiego wiadomo, że w 1870 roku istniały 22 hale, a z 1925 roku już o 10 hal mniej¹⁶. Obecnie w masywie Babiej Góry w granicach Parku znajduje się jedynie kilka obszarów o charakterze nieleśnym. Są to leżące na północnych stokach masywu: Taih, Stonów, Rybna, Dejakowe Szczawiny, Markowe Szczawiny, Markowe Rówienki, Hala Czarnego – jedna z ostatnich, na której zaprzestano wypasu, oraz na stokach południowych: Gubernasówka, Lniarka. Łączna powierzchnia babiogórskich polan, leżących w granicach parku narodowego wynosi 23 ha¹⁷.

W. Kubijowicz wspomina o dwóch istotnych warunkach „występowania” polan na Babiej Górze, a zalicza do nich niewielkie nachylenie stoków oraz bliskość wody¹⁸. Wszystkie obszary nieleśne w piętrach reglowych babiogórskiego masywu łączy wspólna geneza – powstały poprzez wycinkę lub karczunek lasu pod nowe tereny wypasowe. Trudno dziś jednoznacznie określić, które z nich powstały w miejscach naturalnie odsłoniętych na przykład w lukach powstałych na skutek działania wiatru, śniegu czy pożaru, a które są wynikiem zamierzonych działań (karczunku, kontrolowanego pożaru).

Warto wspomnieć także o nazewnictwie polan. W różnego rodzaju dokumentach spotyka się często wyraz *szczawiny*, który wraz z towarzyszącym mu przymiotnikiem stanowi określenie terenu nieleśnego. Wyraz ten ma swój źródłosłów w świecie roślin. Wywodzi się bowiem od szczawiu alpejskiego (*Rumex alpinus*), rośliny stosunkowo często spotykanej w górach i związanej z bogatszymi, nawożonymi glebami w okolicach schronisk, bud myśliwskich, szałasów, wodopojów¹⁹. Szczaw alpejski pojawiał się na polanach dużymi płatami zazwyczaj w miejscach, gdzie zwierzęta przebywały dłużej

¹⁵ K. J o s t o w a, *Gospodarka pasterska na południowych stokach Babiej Góry, „Karpaty”*, 1974, z. 2, s. 97–100; R. K o s t u c h, *Rolnictwo i pasterstwo w rejonie babiogórskim [w:] Park Narodowy na Babiej Górze...*, s. 197–210.

¹⁶ E. R a l s k i, *Łąki, polany i hale pasma Babiej Góry*, Kraków 1931, (Prace Rolniczo-Leśne; 4), s. 1–86.

¹⁷ J. Z a r z y c k i, *Ekosystemy nieleśne [w:] Charakterystyka stanu oraz analiza dotychczasowych sposobów ochrony*, ProGea Consulting, 2010, s. 184–198 (manuskrypt)

¹⁸ W. K u b i o w i c z, *Życie pasterskie w Beskidach Magorskich*, Kraków 1927, (Prace Komisji Etnografii PAU; 2), s. 23–29.

¹⁹ J. F a b i s z e w s k i, *Rośliny Sudetów. Atlas*, Warszawa 1992, s. 60–61.

w koszarze lub gromadziły przy wodzie. Od tych właśnie zgrupowań roślin górale wywodzili nazwy polan, dodając przymiotnik wskazujących ich właściciela, np. Markowe Szczawiny (wypasana polana należąca do rodziny Marków) czy Dejakowe Szczawiny (polana stanowiąca własność Dejaków).

Zachowane do dziś tereny nieleśne reprezentowane są, w zależności od sposobu ich ochrony przez park narodowy i miejsca występowania, przez zbiorowiska roślinne, z których kilka warte jest uwagi. Jedno z wyższych położeń w masywie Babiej Góry zajmują niewielkie dziś płaty zbiorowiska kostrzewy niskiej (*Festuca airoides*) i wiechliny wiotkiej (*Poa laxa*). Wspomagają je takie gatunki jak kosmatka brunatna (*Luzula alpino-pilosa*) i jastrzębiec alpejski (*Hieracium alpinum*). Ziorowisko to, głównie w facjach z kostrzewą niską, rozszerzyło swój zasięg dzięki prowadzonemu tu niegdyś wypasowi, a obecnie sprzyja mu pieszy ruch turystyczny²⁰.

Ponad górną granicą lasu w piętrze kosodrzewiny „łączki” pomiędzy zwartymi kompleksami kosówki zajmują psiary, czyli roślinność z bliźniczka psią trawką (*Nardus stricta*). Bliźniczyska, bo także taką noszą nazwę, preferują gleby kwaśne, korzeniąc się płytko w glebie o zaledwie kilkucentymetrowej miąższości, pokrywającej cienką warstwą rumoszu skalny. Bliźniczka psia trawka tworzy zwarte murawy, wyróżniające się charakterystyczną żółtawozieloną barwą. Choć wplatają się w nie także: turzycza pigułkowata (*Carex pilulifera*), jastrzębca lachenalii (*Hieracium lachenalii*), kosmatkę wielokwiatową (*Luzula multiflora*), a także pięciornik złoty (*Potentilla aurea*) czy przetacznik leśny (*Veronica officinalis*), to zdecydowanym dominantem w tym zbiorowisku jest właśnie bliźniczka psia trawka²¹. Pod względem gospodarczym trawa ta nie stanowi niemal żadnej wartości: nie posiada walorów smakowych ani w stanie zielonym ani w stanie suchym²². Podobne ubogie murawy z psią trawką (zwane też „tłokami”) odnotowano także w innych pasmach górskich, na przykład w piętrze reglowym w Tatrach²³. Powstanie tego typu muraw związane jest z wypasem, wskutek którego miejsca naturalnych zbiorowisk roślinnych zajęły ubogie i mało wartościowe łączki z psiarą²⁴. Ich trwanie zdaje się być związane z udeptywaniem

²⁰ S. B a l c e r k i e w i c z, G. P a w l a k, *Roślinność wysokogórska Babio-górskiego Parku Narodowego* [w:] *Babogórski Park Narodowy. Monografia przyrodnicza*, red. B.W. Wołoszyn, A. Jaworski, J. Szwagrzyk, Kraków 2004, s. 487–525.

²¹ J. Z a r z y c k i, *Roślinność polan reglowych Babio-górskiego Parku Narodowego* [w:] *Babogórski Park Narodowy. Monografia...*, s. 477–485.

²² R. K o s t u c h, *Gospodarka rolna i pasterska rejonu babio-górskiego* [w:] *Babogórski Park Narodowy*, red. W. Szafer, Kraków 1963, s. 243–256.

²³ Por. H. P i ę k o ś - M i r k o w a, Z. M i r e k, *Zbiorowiska roślinne* [w:] *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, red. Z. Mirek, Kraków-Zakopane 1996, s. 237–274.

²⁴ F. C e l i ń s k i, T. W o j t e r s k i, *Szata roślinna Babiej Góry* [w:] *Park Narodowy na Babiej Górze...*, s. 121–178.

(np. na obrzeżach ścieżek – Przełęcz Brona), a na niektórych polanach z wypasem (np. Śmietanowa, Stechurówka, Norczak (polany te nie należą do parku).

Innym zbiorowiskiem związanym z działalnością człowieka w piętrze kosodrzewiny są borówczyska czernicowe. Zajęły one, analogicznie do psiar, siedliska ubogie, zakwaszone i dość wilgotne w lukach pomiędzy zaroślami kosówki. Zwartym skupieniem krzewinek borówki czarnej (*Vaccinium myrtillus*) towarzyszą pojedyncze okazy pszeńca leśnego (*Melampyrum silvaticum*), podbiałka alpejskiego (*Homogyne alpina*) czy śmiałka pogiętego (*Deschampsia flexuosa*), a także wnikające ze sąsiednich bliźniczynek: jastrzębiec lachenalii (*Hieracium lachenalii*), kosmatka wielokwiatowa (*Luzula multiflora*) oraz pięciornik kurze ziele (*Potentilla erecta*)²⁵. Borówczyska znalazły tu optymalne warunki rozwoju, wykazując wysoką żywotność i odznaczając się obfitym owocowaniem. Pod krzewinkami i roślinami zielnymi rozwija się, dzięki sprzyjającym warunkom wilgotnościowym, bujna warstwa mszysła²⁶. Borówczyska czernicowe często zajmowały grunty pierwotnie porastane przez kosodrzewinę. Zarośla kosówki przed laty wycinano lub wypalano, uzyskując w ten sposób nowe tereny do wypasu. Jednak wbrew oczekiwaniom ubogie siedliska nie pozwalały na wykształcenie się zasobnych pastwisk, pozwalając rozwijać się jedynie psiarom i borówczyskom (np. południowe zbocza Diablaka lub północne zbocza Cyłu). Dokonane zmiany (usunięcie kosodrzewiny) nie tylko zakłóciły strukturę i skład gatunkowy szaty roślinnej ponad górną granicą lasu, ale także niekorzystnie wpłynęły na stabilność stoków. Kosodrzewina bowiem odgrywa ogromną rolę w powstrzymaniu gwałtownych spływów wód i hamowaniu erozji. To istotne znaczenie dla środowiska pozwoliło na umieszczenie jej na liście roślin chronionych gatunkowo²⁷.

Głównie na południowych stokach w zaroślach kosodrzewiny, w bliskim sąsiedztwie mokradel i wysięków wodnych występują obszarowo niewielkie łączki ze śmiałkiem darniowym (*Deschampsia caespitosa*). Ich powstanie należy najprawdopodobniej wiązać z silną presją w postaci nadmiernego wypasania i stałego wydeptywania²⁸. W miejscach tych, na wilgotnym podłożu spotyka się także niewielkie skupienia gwiazdnicy trawiastej (*Stellaria graminea*), niezapominajki błotnej (*Myosotis palustris*), czy krwawnika pospolitego (*Achillea millefolium*). Towarzyszy im też szczaw górski (*Rumex alpinus*), a także borówka czarna (*Vaccinium myrtillus*)²⁹. Jednak zdecydowanie najliczniej występuje w opisywanym zbiorowisku śmiałek darniowy.

²⁵ J. Zarzycki, *Roślinność polan reglaowych...*, s. 487–525.

²⁶ F. Celiński, T. Wojterski, dz. cyt., s. 121–178.

²⁷ T. Wojterski, *Babia Góra*, Warszawa 1983

²⁸ F. Celiński, T. Wojterski, dz. cyt., s. 121–178.

²⁹ J. Zarzycki, *Roślinność polan reglaowych...*, s. 477–485.

Na istniejących obecnie halach i polanach śródleśnych wyodrębnić natomiast można kilka podstawowych układów roślinnych. Są nimi łąki, ziołorośla, młaki, maliniaki i borówczyska³⁰. Zbiorowiska łąkowe reprezentują wilgotne łąki z ostrożeniem łąkowym (*Cirsium rivulare*) oraz świeże łąki mietlicowe. łąki z ostrożeniem łąkowym rozwijają się na miejscu wyciętego, wilgotnego lasu. Człowiek przyczynia się pośrednio do trwania tych układów stosując koszenie lub wypas³¹. W stosunkowo bogatym pod względem florystycznym składzie babiogórskich łąk zdecydowanie dominuje ostrożenie łąkowe (*Cirsium rivulare*). W okresie kwitnienia ponad kłosa traw wyrastają purpurowo-fioletowe kwiaty, nadając zbiorowisku charakterystyczny wygląd. W niższej warstwie pośród traw (np. kostrzewy łąkowej – *Festuca pratensis*) odnaleźć można dziurawiec czteroboczny (*Hypericum maculatum*) czy świerząbek orzęsiony (*Chaerophyllum hirsutum*). Zbiorowiska łąkowe tego typu opisał ze stoków Babiej Góry m.in. Ralski³². Fragmenty łąk z ostrożeniem porastają obecnie Halę Czarne i Polanę Rybą³³.

Świeże łąki kośne na babiogórskich skłonach są reprezentowane przez, charakteryzujące się dużym bogactwem florystycznym oraz niezwykłą kolorystyką i malowniczością, łąki mietlicowe. Z gatunków trawiastych dominuje na nich mietlica pospolita (*Agrostis capillaris*), a towarzyszą jej tomka wonna (*Anthoxanthum odoratum*), kostrzewa czerwona (*Festuca rubra*) i kłosówka miękka (*Holcus mollis*). Spośród innych roślin budujących runo tego zbiorowiska wymienić należy: barszcz zwyczajny (*Heracleum sphondylium*), złocień właściwy (*Leucathemum vulgare*), a także gatunki z rodzaju przywrotników (*Alchemilla* sp.) wraz z coraz rzadziej spotykanymi: mieczykiem dachówkowatym (*Gladiolus imbricatus*) i szafranem spiskim (*Crocus scpeusiensis*). Ten typ łąki utrzymuje się dzięki koszeniu np. na Polanie Rybnej, Gubernasówce i Lniarce. Zaniechanie użytkowania na innych obszarach (np. Hali Czarnej i Gubernasówce) spowodowały znaczne zmiany w składzie i strukturze łąk kośnych. W runi zubożałych fragmentów tego typu łąk występują takie gatunki, jak: dziurawiec czteroboczny (*Hypericum maculatum*), szczaw alpejski (*Rumex alpinus*) czy starzec Fuchsa (*Senecio fuchsii*)³⁴.

³⁰ K. F u j a k, *Polany śródleśne i ich roślinność*, „Rocznik Babiogórski”, R. 4: 2002, s. 11–20.

³¹ B. P a w ł o w s k i, A. M e d w e c k a - K o r n a ś, J. K o r n a ś, *Przegląd zbiorowisk roślinnych łąkowych i słodkowodnych [w:] Szata roślinna Polski...*, s. 229–482.

³² E. R a l s k i, dz. cyt.

³³ J. Z a r z y c k i, *Roślinność polan reglaowych...*, s. 477–485.

³⁴ Por. E. R a l s k i, dz. cyt.; J. F i l i p e k, L. D a b r o w s k a, P. S k r i j k a, *Program zagospodarowania śródleśnych powierzchni łąkowych Babiogórskiego Parku Narodowego*, Kraków 1972, rkps; F. C e l i Ń s k i, T. W o j t e r s k i, dz. cyt.; J. Z a r z y c k i, *Przemiany roślinności polan śródleśnych w Babiogórskim Parku Narodowym spowodowane zaniechaniem użytkowania*, Kraków 1995, s. 113–119.

Kolejny typ zbiorowisk wykształcających się na terenach śródleśnych pokrytych niską roślinnością to ziołorośla. Wybierają one miejsca, na których od dawna nie prowadzi się wypasu. Stanowią je przeważnie niewielkie powierzchniowo polanki. Wśród tej grupy zbiorowisk można wyróżnić układy z goryczką trojeściową (*Gentiana asclepiadea*), śmiałkiem pogiętym (*Deschampsia flexuosa*) i z dziurawcem czterobocznym (*Hypericum maculatum*) oraz ze szczawiem alpejskim (*Rumex alpinus*).

Ziołorośla z goryczką, śmiałkiem i dziurawcem spotyka się na kilku polanach i traktuje się je jako jedne ze stadiów zarastania użytkowanych niegdyś łąk mietlicowych³⁵. Niebiesko-fioletowe kwiaty goryczki tworzą barwne bukiety m.in. na fragmentach Hali Czarnej czy Gubernasówki. Na Markowych Szczawinach i na Polanie Kolistej zaznacza się nieco większy udział gatunków z grupy roślin łąkowych, np. jaskra ostrego (*Ranunculus acer*), barszczu zwyczajnego (*Heracleum sphondylium*) czy rdestu wężownika (*Polygonum bistorta*)³⁶.

Interesujące układy tworzą ziołorośla ze szczawiem alpejskim (*Rumex alpinus*). Wyrastają na polanach, gdzie prowadzono wypas owiec lub bydła³⁷. Ich rozwojowi sprzyjają siedliska silnie przენawożone – w bliskim sąsiedztwie szałasów pasterskich oraz dawnych koszarów. Szczaw zadawia się przede wszystkim w miejscach, gdzie zbyt długo przetrzymywano koszar w jednym miejscu³⁸. W zbiorowisku tym niepodzielnie dominuje szczaw alpejski. Wyniesione na wysokich łodygach brunatne kwiaty tworzą najwyższe „piętro” tych układów. Towarzyszą im gdzieś pędy pokrzywy zwyczajnej (*Urtica dioica*). Niższą warstwę budują wielkie, zielone liście szczawiu dokładnie ocieniające glebę. Na dolne piętro składają się rośliny dobrze znoszące duże zacienienie – gwiazdnica gajowa (*Stellaria nemorum*) i śledziennica skrętołista (*Chrysosplenium alterifolium*)³⁹.

Zbiorowisko ze szczawiem alpejskim utrzymuje się pomimo zaprzestania wypasu i użytkowania polan. Rokrocznie nadziemne części rośliny rozkładają się, wzbogacając tym samym podłoże⁴⁰. Rozprzestrzenianie się

³⁵ J. Zarzycki, *Przemiany roślinności polan śródleśnych...*

³⁶ Por. J. Filippek, L. Dąbrowska, *Sukcesyjne zmiany charakteru zbiorowisk łąkowych na polanach Babiogórskiego Parku Narodowego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej”, 1978, nr 149, s. 87–98; J. Zarzycki, *Przemiany roślinności polan śródleśnych...*

³⁷ S. Balcerkiewicz, G. Pawlak, *Roślinność wysokogórska Babiogórskiego Parku Narodowego [w:] Babiogórski Park Narodowy. Monografia...*, s. 487–525.

³⁸ E. Rałski, *Hale i łąki Pilska w Beskidzie Zachodnim*, Kraków 1931, (Prace Rolniczo-Leśne; 1), s. 1–156.

³⁹ F. Celiński, T. Wojterski, dz. cyt., s. 121–178.

⁴⁰ J. Filippek, L. Dąbrowska, P. Skrijka, *Program zagospodarowania śródleśnych...*

na stosunkowo znaczne powierzchnie umożliwiają tym ziołoroślom łatwo tworzące się, trwałe i obfite kłaczka⁴¹. Płaty tego zbiorowiska spotykane były na Hali Czarnego, Stonowie, na fragmentach Gubernasówki i Markowych Szczawin.

Na niektórych terenach nieleśnych występują mokradła zwane młakami. W miejscach wysięku wód wykształcają się charakterystyczne ugrupowania roślinności bagiennie-mszystej⁴². Niska żyzność i silne uwilgotnienie siedliska pozwalają na rozwój takich roślin, jak wełnianka wąskolistna (*Eriophorum angustifolium*) czy turzyce – siwa, gwiazdkowata, żółta (*Carex canescens*, *C. stellulata* *C. flava*). Domieszki stanowią gatunki łąk, a wśród nich knieć błotna (*Caltha laeta*), pępawa błotna (*Crepis paludosa*), sit rozpierzchły (*Juncus effusus*) czy niezapominajka błotna (*Myosotis palustris*). Można tu spotkać także storczyki, np. kruszczyka błotnego (*Epipactis palustris*) czy tłustosza pospolitego (*Pinguicula vulgaris*)⁴³. Takie układy obserwowano m.in. na Hali Czarnego oraz na Markowych Rówienkach.

Kolejnym zbiorowiskiem porastającym polany babiogórskie są zarośla malin zwane maliniakami lub maliniskami. Budują je przede wszystkim dwa gatunki: malina właściwa (*Rubus idaeus*) i wierzbówka (*Epilobium angustifolium*).⁴⁴ Maliniaki zasiedlają najczęściej tereny w bezpośrednim sąsiedztwie lasu. Spotyka się je np. na obrzeżach Polany Kolistej na Markowych Szczawinach, Gubernasówce i Sulowej.

Wspomniane już jako zbiorowiska piętra kosodrzewiny borówczyska czernicowe występują również na polanach regłowych. Zajmują głównie siedliska kwaśne i ubogie, porastane wcześniej przez bliźniczyska. Początkowo sporadycznie spotykane kępy borówki czarnej (*Vaccinium myrtillus*) rozrastają się, opanowując coraz większe powierzchnie. Monotonie borówczysk przerywają pojedyncze okazy świerków (*Picea excelsa*). Układy takie spotykać można np. na Gubernasówce, a największe płaty tego zbiorowiska na Hali Czarnego⁴⁵.

Wiele regłowych polan śródleśnych obecnie zanika. Zaprzestanie wypasu i koszenia spowodowało znaczne zmiany składu florystycznego, a z czasem wkroczenie na dawne polany zbiorowisk leśnych. Zjawisko stopniowego zmniejszania się arealów zajmowanych przez zbiorowiska nieleśne przez wkraczanie lasu na polany i hale oraz obserwowane można na wszystkich halach, a szczególnie na Hali Czarnego, Żarnowskich Szczawin czy Sulowej⁴⁶.

⁴¹ E. Rałski. *Hale i łąki Piłska...*

⁴² *Słownik botaniczny...*

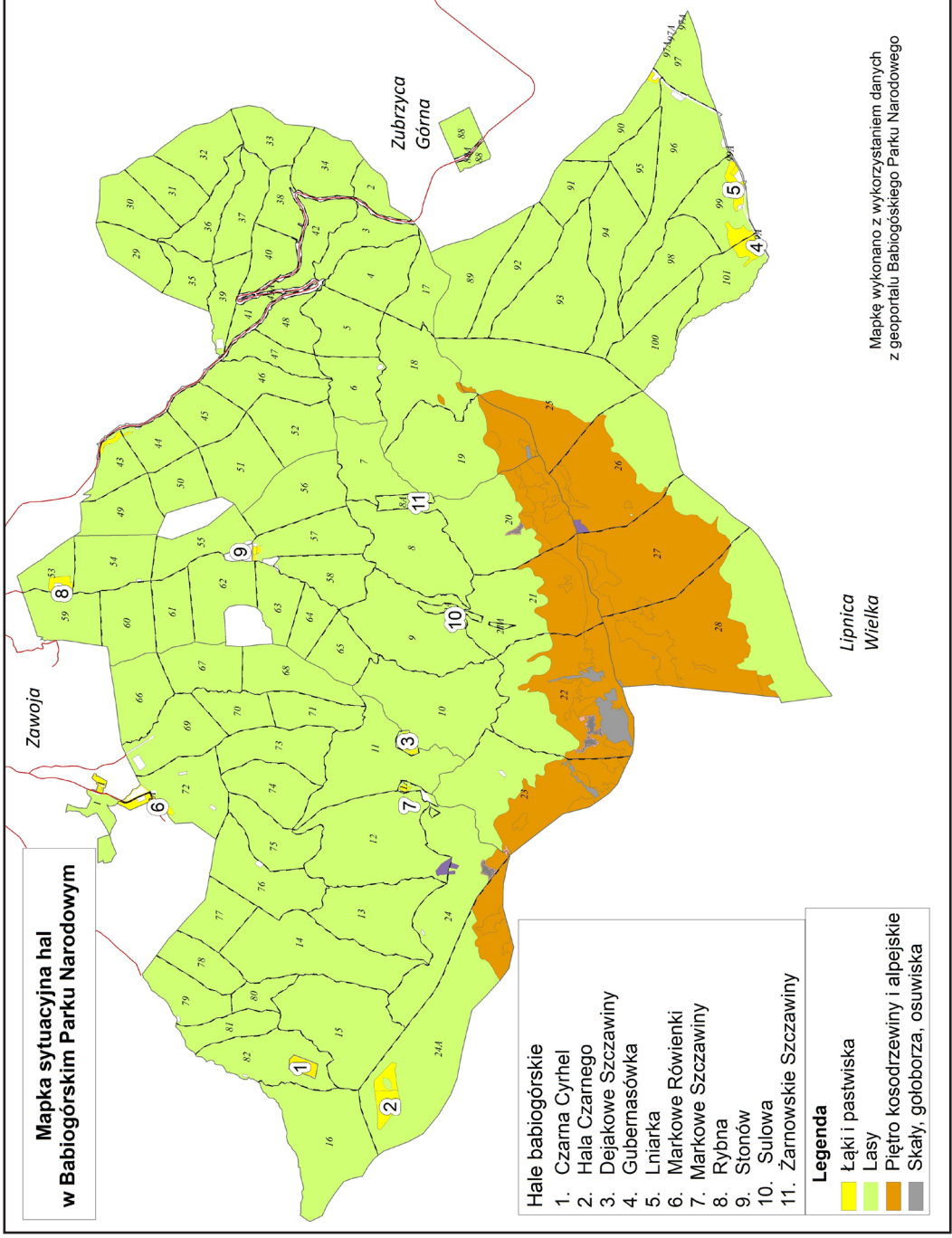
⁴³ J. Zarzycki, *Roślinność polan regłowych...*, s. 477–485.

⁴⁴ J. Zarzycki, *Przemiany roślinności polan śródleśnych...*

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ K. Fujak, dz. cyt.

**Mapka sytuacyjna hal
w Babiogórskim Parku Narodowym**

Hale babiogórskie

1. Czarna Cyrhel
2. Hala Czarnego
3. Dejakowe Szczawiny
4. Gubernasówka
5. Lniarka
6. Markowe Równienki
7. Markowe Szczawiny
8. Rybna
9. Stonów
10. Sulowa
11. Żarnowskie Szczawiny

Legenda

- Łąki i pastwiska
- Lasy
- Piętro kosodrzewiny i alpejskie
- Skąły, gółborza, osuwiska

Mapkę wykonano z wykorzystaniem danych z geoportalu Babiogórskiego Parku Narodowego

Lipnica Wielka

Zubrzyca Górna

Zawoja

Jak już wspomniano, istnienie polan jest efektem celowej działalności człowieka, która doprowadziła do przekształcenia lasów w obszary nieleśne. Zaprzeszczenie użytkowania i zaniechanie koszenia czy wypasu spowodowało stopniowe przemiany roślinności aż do ponownego zajęcia przez las. Obserwowany na śródleśnych polanach proces ekologiczny zarastania ekosystemów nieleśnych określa się mianem sukcesji wtórnej. Jest to długotrwały proces polegający na ukierunkowanych, zachodzących kolejno po sobie zmianach roślinności (sekwencja zbiorowisk) na odsłoniętej przestrzeni. Roślinność polan, utrzymywana dzięki koszeniu, charakteryzuje się znacznym zwarcim runi, wśród której brak miejsca dla nowych roślin. Zaniechanie stosowania zabiegów gospodarczych powoduje wprowadzenie pewnego zakłócenia w strukturę zbiorowiska. Z czasem pojawiają się nowe nisze i luki pozwalające na wnikanie gatunków innych od utrzymywanych przez użytkowanie polan. Najczęściej są to gatunki leśne, wnikające na tereny otwarte z sąsiadujących lasów⁴⁷.

Przed Babiogórskim Parkiem Narodowym stoi zadanie ochrony przyrody, a jednym z jego głównych celów jest zachowanie bioróżnorodności, co łączy się z utrzymaniem jak największego zróżnicowania siedlisk. Przedmiotami ochrony są więc i powstałe w wyniku zamierzonej działalności człowieka ekosystemy nieleśne łąk i pastwisk. Porzucone śródleśne polany stopniowo zajmują las. Na polanach przy granicy z lasem pojawia się początkowo pas krzewów, który z czasem przejmują drzewa. Zatrzymać ten proces może powrót wypasu i koszenia. Jednak na terenie Babiogórskiego Parku Narodowego na większości polan z racji ich położenia tego typu użytkowanie jest niemożliwe. W celu utrzymania tych cennych przyrodniczo obszarów tradycyjne formy gospodarowania zastąpiły umiejętnie zaplanowane i prowadzone zabiegi ochronne takie jak koszenie, usuwanie biomasy, odkrzacanie, a nawet odlesianie. Wprowadzone zabiegi dały oczekiwane efekty i przyczyniły się do zachowania ekosystemów łąkowych takich polan, jak: Gubernasówka, Lniarka, Taih, Rybna i Markowe Rówienki⁴⁸. Systematycznie, zgodnie z zaleceniami i zadaniami ochronnymi zabiegi koszenia prowadzone są także na Dejakowych Szczawinach oraz części polany Stonów.

Pewien problem w ochronie ekosystemów nieleśnych stanowią stosunki własnościowe. W granicach Babiogórskiego Parku Narodowego, obok terenów stanowiących własność Skarbu Państwa, zlokalizowanych jest także ok. 121 ha (z czego 120 ha na północnych stokach) terenów prywatnych. Oznacza to, że właściciele tych obszarów (osoby fizyczne, a także dwie wspólnoty gruntowe) mają zagwarantowane prawo do prowadzenia

⁴⁷ K. F a l i ń s k a, *Ekologia roślin*, Warszawa 1996, 453 s.

⁴⁸ J. Z a r z y c k i, *Ekologiczne podstawy kształtowania ekosystemów...*, s. 80.

na nich działalności gospodarczej. Park narodowy sprawując pieczę nad środowiskiem przyrodniczym tego terenu objął je ochroną krajobrazową. W tej grupie obszarów znajdują się zarówno tereny o charakterze leśnym, jak i nieleśnym. Te ostatnie liczą łącznie 8,66 ha i zlokalizowane są na Hali Czarnej i Markowych Szczawinach. Z przyrodniczego punktu widzenia stanowią obecnie jeden z etapów sukcesji wtórnej, czyli zarastania ekosystemów nieleśnych (polan i łąk śródleśnych) na skutek zaniechania użytkowania pastersko-łąkowego.

Leżąca na północnym stoku Małej Babiej Góry na wysokości 1030–1100 m n.p.m. Hala Czarnej była największą polaną masywu (8 ha) i jako taka, najdłużej wypasana. Zaniechanie wypasu oraz skomplikowana kwestia własności gruntów (kilkunastu właścicieli) przyczyniły się do stanu obecnego hali, na której od pięćdziesięciu lat obserwuje się kolejne stadia sukcesyjne. Wykup gruntów Hali Czarnej pozwoliłby na prowadzenie zabiegów ochronnych mających na celu przywrócenie charakteru górskiej śródleśnej polany.

W literaturze spotkać również można wspomnianą jako teren nieleśny Żarnówkę. Takie zaklasyfikowanie tego, stanowiącego obecnie teren leśny, gruntu dolnoreglowego wynika zapewne z zapisu w ewidencji, gdzie figuruje jako pastwisko zalesione. Obszar ten stanowiący własność prywatną i leżący w granicach Parku na początku dwudziestego stulecia nie był już użytkowany pastersko⁴⁹.

Odrębną kwestię stanowią grunty prywatne stanowiące swego rodzaju „wyspy” w zwartym kompleksie Parku. Należą do nich polana Norczak (11,11 ha), Czarna Cyrhel (2,82 ha), a także części Stonowa (2,98 ha) i Sulowej Cyrhli (10,97 ha).

Norczak jest rozległą, jak na warunki babiogórskie, polaną, leżącą na północnych stokach. Polana ta była dawniej użytkowana rolniczo, uprawiano tam owies, len, kapustę i ziemniaki. Zaprzestanie intensywnego użytkowania spowodowało pewne zmiany w strukturze polany, zwłaszcza w strefie graniczącej z lasem. Pomimo tego pod koniec lat 90. ubiegłego stulecia stwierdzono na jej obszarze płaty łąk świeżych i zbiorowisk mietlicowych, a także młak. W ramach zachowania różnych typów siedlisk, w tym także siedlisk terenów otwartych Park prowadzi starania o wykupienie tego terenu. W latach 2014–2015 podjęto, zakończone sukcesem, starania o wykup od prywatnych właścicieli gruntu o powierzchni 1,45 ha. Wykup całej powierzchni polany z pewnością w znacznym stopniu pozwoliłby na wzrost bioróżnorodności i wprowadzenie w ramach ochrony odpowiednich zabiegów.

⁴⁹ M. G r a b s k i, *Budownictwo pasterskie po północnej stronie Babiej Góry*, „Rocznik Babiogórski”, R. 4: 2002, s. 21–32.

Przykładem zmierzających do zachowania bioróżnorodności działań Parku może być Polana Dejakowa. Dejakowe Szczawiny (zwane dawniej Kaczmarczykową) do 2012 roku stanowiły własność prywatną, od lat 60. ubiegłego stulecia nieużytkowaną i zarastającą lasem. Dzięki staraniom Babiogórskiego Parku Narodowego teren ten został wykupiony. Pozwoliło to na rozpoczęcie działań mających na celu przywrócenie temu obszarowi charakteru polany. W tym celu konieczne było usunięcie rosnących tam drzew. Od tego czasu w ramach działań ochronnych polana jest koszona, a biomasa usuwana. Prowadzony systematycznie na Dejakowych Szczawinach monitoring wskazuje na stopniowy wzrost udziału roślin łąkowych, a więc powrót do ekosystemu nieleśnego.

Działania zmierzające do wykupu podjęto także w 2013 roku w stosunku do śródleśnej polany Sulowa Cyrhel, przejmując na rzecz Parku jej fragment o powierzchni 0,63 ha⁵⁰.

Babiogórski Park Narodowy, mając na celu ochronę dziedzictwa przyrodniczego regionu Babiej Góry, stale podejmuje działania zmierzające do wykupienia gruntów prywatnych i przejęcia jako własności Skarbu Państwa w wieczyste użytkowanie.

Występujące w Babiogórskim Parku Narodowym na polanach śródleśnych ekosystemy łąkowe zostały objęte ochroną czynną. Te półnaturalne ekosystemy (czyli układy „sprowokowane” przez człowieka, ale zbudowane z rodzimych roślin) wymagają stałego na nie oddziaływania, poprzez utrzymywanie (wypas) lub symulowanie tradycyjnych form użytkowania (koszenie). Stosowane zabiegi mają na celu ochronę obszarów nieleśnych dzięki hamowaniu zachodzących zmian (sukcesywnego wkraczania lasu na tereny nieleśne). W przypadku większości babiogórskich polan, z uwagi na zaistniałe na nich procesy zarastania konieczne jest stosowanie dwóch etapów zabiegów ochronnych. Pierwszy polega na odtworzeniu granic obszarów polan i przywróceniu im charakteru nieleśnego (odkrzacanie, odlesianie). Drugi natomiast ma na celu utrzymanie pożądanego stanu poprzez systematyczne prowadzenie odpowiednich zabiegów, do których zalicza się m.in. koszenie i usuwanie biomasy czy wypasanie. Ta druga forma użytkowania jest uważana w Karpatach za najkorzystniejszą, jednak zastosowanie w granicach Parku przemiennej kośno-pasterskiego sposobu użytkowania jest niemożliwe na większości polan, z uwagi na położenie i dostępność. Koszenie i zbieranie biomasy może zastąpić wypas kulturowy przy zachowaniu odpowiedniej częstotliwości i jednoczesnym okresowym nawożeniu⁵¹.

⁵⁰ Analiza działalności BgPN, lata 2013, 2014, 2015, 2016, mps, archiwum Babiogórskiego Parku Narodowego.

⁵¹ J. Z a r z y c k i, *Ekologiczne podstawy kształtowania ekosystemów...*, s. 80.

Charakterystyka polan masywu Babiej Góry, stan na 31 grudnia 2016 roku

Nazwa	Powierzchnia w ha			Rodzaj własności	Sposób użytkowania
	łąki	pastwiska zalesione, lasy	Razem		
w granicach BgPN					
	łąki	pastwiska zalesione, lasy	Razem		
Markowe Rówienki	1,31		1,31	BgPN	łąka koszona
Rybna	1,84		1,84	BgPN	łąka koszona
Markowe Szczawiny	0,38	2,33	2,71	grunty prywatne	las, łąka, turystyka
Dejakowe Szczawiny	1,97	0,88	2,85	BgPN	odtworzenie ekosystemu polany
Lniarka	3,20		3,20	BgPN	łąka koszona
Sulowa		3,97	3,97	grunty prywatne	zarośnięta lasem
Żarnowskie Szczawiny		5,06	5,06	grunty prywatne	zarośnięta lasem
Gubernasówka	5,82		5,82	BgPN	łąka koszona
Czarnego Hala	8,04		8,04	grunty prywatne	zarastanie
Razem	22,56	12,24	34,8		
poza granicami BgPN (enklawy prywatne)					
	łąki	pastwiska zalesione, lasy	Razem		
Czarna Cyrhel	2,96		2,96	grunty prywatne	zarastanie
Stonów	3,51	1,58	5,09	grunty prywatne	zarastanie
Sulowa Cyrhel	8,33	2,67	11,00	BgPN, grunty prywatne	zarastanie
Norczak	10,61	0,67	11,28	BgPN, grunty prywatne	gospodarka ekstensywna, łąka, zarastanie
Razem	25,41	4,92	30,33		
Ogółem	47,97	17,16	65,13		

W planowaniu zabiegów ochronnych i analizowaniu zmian zachodzących w przyrodzie nie sposób pominąć spuścizny kulturowej górali karpaccich. Park dostrzegając i wysoce ceniąc rolę tradycyjnych form gospodarowania stara się przywrócić tradycyjny wypas owiec na tych halach, na których jest to możliwe. W 2016 roku zawarł kilkuletnią umowę z bacą wypasającym owce na halach Gubernasówka i Lniarka. Przywrócenie Polanie Dejakowej charakteru śródleśnej polany umożliwi za kilka bądź kilkanaście lat wypasanie owiec także na tym terenie. Powrót wypasu na babiogórskie polany to nie tylko forma ochrony przyrody, ale także wsparcia dla terenów sąsiadujących z Parkiem. Tego rodzaju działania przekładają się również na efekty ekonomiczne bezpośrednie (np. miejsca noclegowe, lokalna komunikacja, gastronomia) oraz pośrednie (np. pozyskiwanie funduszy w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego w oparciu o Konwencję Karpacką).

Polany, pomimo że powstały dzięki działalności człowieka i nie zajmują w masywie Babiej Góry zbyt wielkich obszarów, odznaczają się dużą różnorodnością biologiczną. Dużym walorom florystycznym towarzyszy bogactwo fauny, zwłaszcza owadów. Tereny otwarte są doskonałym siedliskiem dla wielu rzadkich gatunków ptaków (głuszczyk czy płochacz halny), miejscem żerowania ptaków drapieżnych czy nietoperzy. Stanowią także malownicze, barwne plamy wśród niezmiętej wręcz toni leśnej zieleni⁵².

Polany śródleśne i wysokogórskie stanowią nie tylko obszar przyrodniczo cenny, ale także znamienną przestrzeń kulturową, której wpływ na folklor i rozwój podnóży Babiej Góry jest niezaprzeczalny. Wyraża się on nie tylko w strojach, wierzeniach czy obrzędowości i folklorze słowno-muzycznym, ale i nazewnictwie⁵³. Utrzymanie charakteru łąkowego bądź pastersko-łąkowego przez Babiogórski Park Narodowy będzie nie tylko wypełnieniem powierzonych zadań z zakresu ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego, ale może także dobrym przykładem oraz przyczynkiem do powrotu pasterstwa na tereny z Parkiem sąsiadujące. Niewykluczone, że obecność stad, pasterzy, bacówek, psów stróżujących oraz kultywowanie tradycji pasterskich u podnóża Królowej Beskidów pozwoliło by na zachowanie malowniczego mozaikowego górskiego krajobrazu, który podkreślałby atrakcyjność tego terenu.

⁵² J. T o m a s i e w i c z, *Wpływ działalności człowieka na kształtowanie i utrzymanie bioróżnorodności gorceńskich polan* [w:] *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikty człowiek – przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*, red. A. Hibszer, J. Partyka, Sosnowiec-Ojców 2005, s. 43–52.

⁵³ A. P e ć, *Babiogórskie hale i polany* [w:] *Kultura pasterska w rejonie Babiej Góry. Materiały z konferencji naukowej...*, red. U. Janicka-Krzywda, Zawoja 2013, s. 27–32.

BIBLIOGRAFIA

- Analiza działalności BgPN, lata 2013, 2014, 2015, 2016*, mps, archiwum BgPN
- S. Balcerkiewicz, G. Pawlak, *Roślinność wysokogórska Babiegórskiego Parku Narodowego* [w:] *Babiogórski Park Narodowy. Monografia przyrodnicza*, red. B.W. Wołoszyn, A. Jaworski, J. Szwagrzyk, Kraków 2004
- F. Celiński, T. Wojterski, *Szata roślinna Babiej Góry* [w:] *Park Narodowy na Babiej Górze. Człowiek i przyroda*, red. K. Zabierowski, Warszawa-Kraków 1983
- J. Fabiszewski, *Rośliny Sudetów. Atlas*, Warszawa 1992
- K. Falińska, *Ekologia roślin*, Warszawa 1996
- J. Filipek, L. Dąbrowska, *Sukcesyjne zmiany charakteru zbiorowisk łąkowych na polanach Babiegórskiego Parku Narodowego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej”, 1978, nr 149, s. 87–98
- J. Filipek., L. Dąbrowska., P. Skrijka, *Program zagospodarowania śródleśnych powierzchni łąkowych Babiegórskiego Parku Narodowego*, Kraków 1972, mps
- F. Fitak, *Pasterstwo na południowych stokach Babiej Góry*, „Rocznik Babiogórski”, R. 4: 2002
- K. Fajak, *Polany śródleśne i ich roślinność*, „Rocznik Babiogórski”, R. 4: 2002
- M. Grabski, *Budownictwo pasterskie po północnej stronie Babiej Góry*, „Rocznik Babiogórski”, R. 4: 2002
- U. Janicka-Krzywda, *Dziedzictwo kulturowe Babiogórców* [w:] *Świąty Babiej Góry*, red. D. Ptaszycka-Jackowska, Zawoja 2005
- W. Jostowa, *Gospodarka pasterska na południowych stokach Babiej Góry*, „Karpaty”, 1974, z. 2
- W. Jostowa, *Pasterstwo na południowych stokach Babiej Góry* [w:] *Gdy do tej Babiej Góry przyjdiesz...*, red. J. Stroka, Bielsko-Biała, Sucha Beskidzka 1984
- P. Kłapyta, *Wołoskie osadnictwo w Karpatach w aspekcie historyczno-geograficznym* [w:] *Kultura pasterska łuku Karpat i jej oddziaływanie na kulturę Babiogórców*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków-Zawoja 2014
- J. Kornaś, *Wpływ człowieka i jego gospodarki na szatę roślinną Polski – flora synantropijna* [w:] *Szata roślinna Polski, T. 1*, red. W. Szafer, Warszawa 1959
- R. Kostuch, *Gospodarka rolna i pasterska rejonu babiogórskiego* [w:] *Babiogórski Park Narodowy*, red. W. Szafer, Kraków 1963
- R. Kostuch, *Rolnictwo i pasterstwo w rejonie babiogórskim* [w:] *Park Narodowy na Babiej Górze. Człowiek i przyroda*, red. K. Zabierowski, Warszawa-Kraków 1983
- M. Kowalczyk, *Pasterstwo na Górze Orawie* [w:] *Pasterstwo w Karpatach. Tradycja a współczesność. Szkice*, red. M. Kiereś, Warszawa 2013
- P. Krzywda, *Charakterystyka historyczno-geograficzna obszaru zamieszkiwanego przez Górali Babiogórskich* [w:] *Kultura ludowa Górali Babiogórskich*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków 2010
- W. Kubijowicz, *Życie pasterskie w Beskidach Magorskich*, Kraków 1927, Prace Komisji Etnografii PAU; 2)
- J.B. Parusel, *Przyroda Zawoi – jej bogactwo i problemy ochrony* [w:] *Monografia Zawoi*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków-Zawoja 1996

- B. Pawłowski, A. Medwecka-Kornaś, J. Kornaś, *Przegląd zbiorowisk roślinnych łądowych i siodłowodnych* [w:] *Szata roślinna Polski*, T. 1, red. W. Szafer, Warszawa 1959
- A. Peć, *Babiogórskie hale i polany* [w:] *Kultura pasterska w rejonie Babiej Góry. Materiały z konferencji naukowej [...]*, red. U. Janicka-Krzywda, Zawoja 2013
- H. Piękoś-Mirkowa, Z. Mirek, *Zbiorowiska roślinne* [w:] *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, pod red. Z. Mirek, Kraków-Zakopane 1996
- E. Ralski, *Hale i łąki Pilska w Beskidzie Zachodnim*, Kraków 1931, (Prace Rolniczo-Leśne; 1)
- E. Ralski, *Łąki, polany i hale pasma Babiej Góry*, Kraków 1931, (Prace Rolniczo-Leśne; 4)
- Słownik botaniczny*, red. A. i J. Szwejkowscy, Warszawa 1993
- W. Szafer, S. Kulczyński, B. Pawłowski, *Rośliny polskie*, Warszawa 1976
- J. Tomaszewicz, *Wpływ działalności człowieka na kształtowanie i utrzymanie bioróżnorodności gorceńskich polan* [w:] *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikty człowiek – przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*, red. A. Hibszer, J. Partyka, Sosnowiec-Ojców 2005
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody*, DzU, 2004, nr 92, poz. 880
- T. Wojterski, *Babia Góra*, Warszawa 1983
- J. Zarzycki, *Ekologiczne podstawy kształtowania ekosystemów łąkowych Babiogórskiego Parku Narodowego*, Kraków 1996, rkps
- J. Zarzycki, *Ekosystemy nieleśne* [w:] *Charakterystyka stanu oraz analiza dotychczasowych sposobów ochrony*, ProGea Consulting, 2010, manuskrypt
- J. Zarzycki, *Przemiany roślinności polan śródleśnych w Babiogórskim Parku Narodowym spowodowane zaniechaniem użytkowania*, Kraków 1995
- J. Zarzycki, *Roślinność polan regłowych Babiogórskiego Parku Narodowego* [w:] *Babiogórski Park Narodowy. Monografia przyrodnicza*, red. B.W. Wołoszyn, A. Jaworski, J. Szwaagrzyk, Kraków 2004

SUMMARY

Katarzyna Fujak

GLADES OF BABIA GÓRA

The author presents environmentally outstandingly valuable alps and glades in the Babia Góra mountain massif. The first, created naturally, were used by men as pastures for cattle years ago. The latter arose as a result of purposeful men activity. Changes in law and economic policy caused the agricultural and pastoral usage abandonment. The Babia Góra National Park has made every effort to regulate proprietary matters as well as to save the grounds and bring them back the old character of midforest glades.

KEY WORDS: BABIA GÓRA – THE BABIA GÓRA NATIONAL PARK – ALPS – GLADES – NON-FOREST ECOSYSTEMS – PASTORAL LIFE – DERIVATE SUCCESSION – CULTURE – NON-FOREST ECOSYSTEMS PROTECTION – BIODIVERSITY

Katarzyna Fujak – e-mail: katunga98@onet.eu